

HORVÁTH SÁNDOR

A szocialista bulvársajtó és a társadalmi nyilvánosság arénái Magyarországon: népszerűség és pártszerűség az 1960-as években¹

„A lapot nem saját magunknak, hanem az elvtársaknak készítjük, és elsősorban az ő véleményüket kell figyelembe venni, milyen kívánságuk és milyen észrevételeik vannak. Természetesen az elvtársaknak a képes riportok tetszenek. Szeretik az elvtársak, és azt mondják, hogy jó kézbe venni az olyan újságot, amibe képek vannak illusztrálva” – érvelt a *Magyar Rendőr* főszerkesztője 1956 tavaszán amellet, hogy a lap, bár így költségesebb, de képes újság maradjon; a sportrovat terjedelmének csökkentését azonban nem sikerült elintéznie.² Az újság külön dicséretet kapott Rudas György rendőr-vezérőrnagytól 1970-ben azért, mert cikkei színesek, szórakoztatóak, olvasmányosak, de a fényképekkel még mindig baj volt: „A képek nem fejezik ki mindig az írás fő mondanivalóját, esetenként nem szakszerűek, öncélúak, nem a fegyelemre nevelnek...” Solymsi József rendőr vezérőrnagy a miniszterhelyettesnek írt összegző jelentésében megállapította, hogy a „lap egyre nagyobb mértékben krimi jelleget ölt”. A jelentés szerint a rádiónál is „az érdekesség, a krimi felé való törekvés érvényesül”, míg a televízió rendőri műsorai – elsősorban a Kétfény – „kicsúsztak a Belügyminisztérium illetékes szerveinek kezéből [...] Nincs szinkronban a televízió műsora a rendőrség előtt álló feladatokkal, és általános problémák megoldása helyett itt is kizárólag az érdekesség megmutatására törekszik.”³

Az összefoglaló is jelezte, hogy a sajtó „belügyi feladatainak” megítélése változóban volt. Arról azonban keveset árult el, mi került a hírekbe

¹ A tanulmány a Bolyai-ösztöndíj támogatásával, az OTKA T 49595. számú kutatása keretében készült.

² Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL); Országos Rendőr-főkapitányság (a továbbiakban ORFK) XIX-B-14. 347. d. 20-110/25-1956. A Belügyminisztérium Rendőri Bizottságának 1956. március 30-i ülése.

³ MOL ORFK XIX-B-14. 71. d. 11 022/1970. Észrevételek a Belügyi Szemle, Magyar Rendőr, valamint a Rádió és Televízió rendőri propagandaműsorairól. 1970. november 26.

szórakoztató jelleggel, miért éppen úgy, ahogyan bekerült, és miért tudósítottak egy-egy esetről szórakoztató, krimyszerű formában. Miként dőlt el, ki döntötte el, mi válik „hírré”, és hogyan alakult ki a szórakoztató sajtó rutinizált gyártási folyamata?⁴ A sajtó működését, ezen belül a szocialista bulvársajtóét olyan elméleti összefüggésben vizsgálom, amely szerint a „valóságot” és annak észlelési tereit a társadalom konstruálja, és a sajtó kulcsszerepet tölt be ebben a folyamatban.⁵ Ebben a jelenségben az egyik legfontosabb, hogy a sajtótermékek előállításánál milyen módszerek alkalmazása válik mindennapi rutinná.⁶ A téma ebből a szempontból nem a sajtó, hanem a sajtóban fellelhető mindennapi rutinjeljárások, amelyek vizsgálata pedig hasonló módszertani és forrásproblémák elé állítja a historikust, mint a mindennapok történetének kutatóját.⁷ A sajtó ebben a megközelítésben nem a társadalmi, kulturális vagy gazdasági viszonyokat reprezentálja, hanem azt a szimbolikus küzdelmet, amely annak a meghatározásáért folyik, hogy melyik „esemény” a fontos. Eszerint a kultúratörténeti megközelítés szerint⁸ ugyanolyan fontos, miként válik a pletykából botrány, mint az, hogy a különféle társadalmi intézmények harcainak eredményeként milyen diskurzusok kerülnek a sajtónyilvánosság fókuszába (amely a szocializmusban igen csak korlátozott). Tömören szólva nem azt vizsgálom, hogy a sajtóban megjelenő történetek *mit* beszélnek el, hanem azt, *ahogyan* elbeszélik.

A sajtónak igen régóta és igen gyakran róják föl, hogy az „objektív tájékoztatás” helyett a „szórakoztatásra” törekszik. Somogyi Manó, a „munkásszociográfia” műfajának hazai megteremtője 1887-ben tanulmányt írt az Óbudai Hajógyár kiváló képzettségű szakmunkásainak életkörülményeiről. Ebben nem kis élel jegyzi meg, hogy a munkások körében különösen „a képes napilapok örvendenek, kivált vasárnap, nagy kelendőségnek”. Könyvek helyett pedig füzetekben megjelenő, „képzé-

⁴ A kérdésfelvetés elméleti háttere: Herbert J. GANS: *Deciding What's News: A Case Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. Vintage Books, New York, 1979.

⁵ A téma könyvtárnyi irodalmából lásd például Peter L. BERGER–Thomas LUCKMANN: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. Jászóveg Műhely Kiadó, Budapest, 1998; Mark FISHMAN: *Manufacturing the News*. University of Texas Press, Austin, 1980.

⁶ A rutinná válás folyamatáról és funkciójáról lásd: Gaye TUCHMAN: *Making News: A Study in the Construction of Reality*. The Free Press, New York, 1978.

⁷ Mivel nincs lehetőség arra, hogy részt vevő megfigyelőként elemezzem egy szerkesztőség vagy egy újságíró munkáját, ezért olyan – viszonylag ritka – forrásokhoz kell nyúlnom, amelyek a legtöbbit árulnak el az informális szféra működéséről: sajtóperek, rendőrségi feljegyzések, oral history.

⁸ Ahol a kultúra nem a tudást, hanem társadalmi gyakorlatok összességét jelenti, ezért használom a magyar terminológiában már foglalt „kultúrtörténet” helyett a „kultúratörténet” kifejezést a „cultural history” fordítására.

letet rontó, az érzelmeket elvadító fércműveket” olvasnak, a kerületi könyvtár létezéséről pedig mit sem tudnak.⁹

A „tiszteletre méltó sajtót” azóta különböztetik meg a „bulvársajtótól”, amióta a pártok által finanszírozott és a piaci eladásokból élő lapokat a 19. században megalapították, és a politikai függetlenséget gyakran éppen a piactól függő „bulvárlapok” képviselték. A pártlapoktól különböző sajtó nemcsak azért vált népszerűbbé, mert olcsóbb volt („filléres sajtó” – *the penny press*), hanem azért is, mert más eseményekből konstruált társadalmi problémákat és híreket. Kezdetől fogva alapelemei voltak a bírósági, bűnügyi tudósítások. Egy lap eladhatósága nagymértékben függött a bűnügyek szenzációs tálalásától. Emellett a bulvársajtó honosította meg a részletes sporttudósításokat, a meteorológiai jelentéseket és persze a hírességekkel kapcsolatos pletykákat. Magyarországon *Az Est*-ben jelent meg először teljes oldalas sportrovat és rendszeres időjárás-jelentés. A második világháború előtti bulvárlapok közös jellemzője volt az utcai terjesztés, az alacsony ár és a vizuális élménnyé formált külalak.¹⁰ Emellett az *Az Est* újtásának tekinthető, hogy a „tiszteletre méltó sajtó” által komolynak tartott politikai események is eltörpülhetnek egy-egy bűnügyi leírás mellett.¹¹ A hadijelentések és katasztrófaleírások miatt a lapokban nem volt ritka az erőszak megjelenése, de itt a közösség szolidaritására helyezték a hangsúlyt, s igyekeztek kerülni a krimihez hasonló elbeszélésmódot. Ezzel szemben a bírósági vagy bűnügyi tudósítás narratívája több szempontból is a krimi édestestvére. „Mind a rendőrségi hírekben, mind a krimikben egyes személyek az áldozatok, nem pedig a közösség egésze vagy nagyobb társadalmi csoportok; a normasértés motívumai tudatosak és szándékosak; végül pedig a történetek mindig tartalmazzák a közösség elítélő véleményét és sokszor a büntetést is.”¹²

A szocialista korszak lapjait csak mérsékelten jellemezte a piacorientáltság, mivel a sajtó elsősorban a pártpropaganda eszköze volt. Ennek ellenére a fenntartók igyekeztek időnként „deficitmentesebbé tenni” különböző sajtótermékeiket (különösen a hatvanas évektől) – inkább kevesebb, mint több sikerrel. Ebbe a körbe sorolható, hogy az újságírók az ötvenes évek legelején a tervteljesítési feladatokat szenzációkként vol-

⁹ SOMOGYI Manó: Az Óbudai Hajógyár munkásainak helyzete (1887). In: LITVÁN György (szerk.): *Magyar munkásszociográfiák*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 94.

¹⁰ A fényképek közlése nemcsak a narratíva „hitelesítését” szolgálta, hanem sokakat rászoktatott az újságolvasásra. Erről: SÍPOS Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 129–130.

¹¹ BUZINKAY Géza: Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed*, 1997/2–3.

¹² CSÁSZI Lajos: *Tévéeország és morális pánik*. Új Mandátum, Budapest, 2003. 109.

tak kénytelenek tálalni, ezért is alkották meg a termelési mozgalmak antropomorf megfelelőit, az élmunkásokat és a sztahanovistákat. „Elementem Győrbe a Vagongyárba. Éppen felszabadulási verseny készült. Olyan bizonytalanok voltak. Erre én azt mondtam, hogy ez így nem megy, elvtársak, ülünk össze megbeszélni a dolgokat. Lejött a műszakvezető, lejött a szakszervezet. Azt kérdeztem: lesz itt a felszabadulási műszakban csúcsteljesítmény esztergályos szinten vagy nem lesz? Beszéljük meg. Erre azt mondták, itt ez a Porubszky, ez egy ügyes esztergályos, majd ő lesz, aki csúcsteljesítményt ér el. Megbeszéljük, meg is lett az eredménye. Utána riportot is készítettem Porubszky Lajossal a rádióknak. A rádióriport után újra fölkerestem. Helyes gyerek volt. Azt mondja egyszerűen: Most mutatok valamit, Molnár elvtárs. Benyúlt a fiókba és elővett egy vadászpuskát. Majd hanyatt estem” – emlékezett vissza a korabeli „tiszteletre méltó sajtó” újságírója a hírgyártásra, amivel a korabeli sajtótól való távolságtartását is demonstrálta.¹³ A néhány kiemelt sztahanovista „magánéletéről” rutinszerűen közölt karcolatok és fényképek a korábbi „hírességekről” szóló cikkek elbeszélésmódját utánozták – nevelői-propagandisztikus célzattal.

Miután az úgynevezett *Szabad Nép*-félórák és a sztahanovistákról szóló, helyenként szenzációhajásznak is nevezhető beszámolók nem sokat javítottak az újságok népszerűségén, 1956 után új eszközökhöz kellett folyamodni.¹⁴ Az MSZMP KB Titkárságának 1957. szeptember 7-i ülésén a sajtóirányítás átalakításáról és a szerkesztői felelősségről hoztak határozatot. A jegyzőkönyv szerint – amit elsősorban az utólagos cenzúra intézményesülése miatt szoktak idézni – Komócsin Zoltán kiállt a sajtó napi pártirányítása mellett, de Kádár János szerint ez „eddig negatívumot adott”.¹⁵ Az utólagos, időszaki és lazább ellenőrzés lehetővé

¹³ Molnár Aurél visszaemlékezése, 1995. november. Az interjút készítette: Horváth Sándor és Tóth Eszter Zsófia. Porubszky Lajos 1996. szeptemberi visszaemlékezése szerint: „Volt egy nagyon érdekes dolog. '53-ban kint voltam Bukarestben az ifjúsági találkozón, meg a VIT-en. Voltak kint rádiósok is. Egy kopasz, idős bácsi egyszer azt mondta: »Gyere, fiam.« Én mindenre válaszoltam neki, magyar rádiós volt, majd mondom a nevét. A következő évben egyszer csak fölhívtak az üzemirodába, a Kék Zoli volt az üzemvezető akkor. Rádióriportot akartak csinálni: »Szervusz, Lajos fiam, Molnár Aurél.« Tündéri bácsi volt. Elmagyarázta azt, hogyan kell beszélni a rádióba. Akkor beszéltem először. A végén azt mondta: »Lajoskám, te ezt nagyszerűen csinálod«. Tündéri volt.”

¹⁴ A *Szabad Nép*-félórák elemzése – több, a szocialista korszakkal kapcsolatos témához hasonlóan – még várat magára, pedig értékes terepe lehetne a szocialista korszak társadalomtudományos igényű sajtótörténeti elemzéseinek.

¹⁵ FEITL István (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei. 1957. július 1.–december 31.* Dokumentumait gond. és a jegyzeteket írta HORVÁTH Sándor, MAJTÉNYI György, TÓTH Eszter Zsófia. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 149–156.

tette, hogy egyes lapok, különösen az új névvel és formátumban megjelenők a közönség igényeihez jobban alkalmazkodva írjanak a nagypolitika számára „lényegtelennek” ítélt kérdésekről. 1956 telén ismét szalonképes lett a bűnügyi tudósítás.

1956 előtt a rendőrségi hírekhez vagy a pletykákhoz hasonló írások áttételesen, „kis színesként”, többnyire tárcaformában jelenhettek csak meg. Ezért vált az ötvenes évek elejének sajtójában a bulvárhírekhez hasonló formává a városi élet jelenségeit megörökítő „jegyzet”, tipikus „hőseivel” és helyszíneivel: a „túl” vagy „alul” öltözött hölgy, az udvariatlan jampec strandon, tömött és koszos tömegközlekedési eszközön vagy zajos mulatóban.¹⁶ A *Szabad Nép* egykori munkatársa, Szabó László 1963-ban – a Kádár- és Rákosi-rendszer közti diszkontinuitást is hangsúlyozandó – így jellemezte a bűnügyi sajtó ötvenes évekbeli helyzetét: „Bár a személyi kapcsolataim jók voltak a rendőrséggel, lapom, az akkori *Szabad Nép* mégsem tudta úgy tükrözni, vagyis hasznosítani ezeket a kapcsolatokat, mint amennyire ez kívánatos lett volna [...] Volt például egy kialakult szemléletmód a rendőrségnél, amelyet a magam számára körülbelül így fogalmaztam meg: »Ha túl sokat írunk a bűncselekményekről, akkor ez az olvasó előtt úgy tűnik, mintha Magyarországon magas lenne a bűnözési arány.« [...] S ha volt is valamiféle halk sajtó-propaganda, mondjuk a társadalmi tulajdon védelme jegyében, egyéb súlyos bűncselekményekről egyáltalán nem esett szó.»¹⁷

Az 1956 decembere és 1957 februárja között „új köntösben” kiadott, részben új lapoknak (az *Érdekes Újságnak*, az *Esti Hírlapnak*, a *Magyar Ifjúságnak*, a *Nők Lapjának*, a *Ludas Matyinak*, valamint az április 4-e tiszteletére megjelent a *Népsportnak*) nemcsak hivatalos előfizetőkre, hanem valódi utcai közönségre is szükségük volt.¹⁸ Ezt a célt szolgálta az újszerű külalak, az új formátum, a kevesebb politika, a több fénykép és az alacsonyabb ár. Az új lapok népszerűségére jellemző volt, hogy néhány nap alatt elfogytak, eleinte csak utcai terjesztéssel. A *Magyar Ifjúságra* 1958 áprilisáig nem is lehetett előfizetni. Ennek ellenére a lap példányszáma 1958-ban 180 000, 1961-ben 225 000, 1964-ben 246 000 volt.¹⁹ 1964-ben az összes példány 55%-át előfizetőknek értékesítették,

¹⁶ Lásd az *Esti Budapest* (az *Esti Hírlap* elődje) 1952–1953-as számaiban a *Budapesti jegyzetek* című rovatot.

¹⁷ Szabó László: A rendőrség és a sajtó. *Belügyi Szemle*, 1963/9. 16–25.

¹⁸ A sajtó 1956 utáni újjászervezéséről: CSEH Gergő Bendegúz–KALMÁR Melinda–PÖR Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963. (Dokumentumok)*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 217–227.

¹⁹ Kevesebb mint 2–3% remittendával.

a megjelent lap 65–70%-a fogyott el vidéken, ott is zömmel vidéki nagyvárosokban. Az újság folyamatosan nyereséges volt: a hatvanas évek első felében évi kétmillió forint feletti nyereséggel zárt, ami folyamatosan emelkedett.²⁰

A lap értékesítésének egyre fontosabb eszközévé vált a vonzó vizuális megjelenés, a sok fénykép közlése. A szocialista bulvárbán a fényképek tördelésekor rutinszerűen a ledér ruhába vagy bikinibe öltözött nőket ábrázoló képeket részesítették előnyben,²¹ amihez nem ártott valamilyen ideológiai mondanivalót is társítani. Az építőtáborok nevelőfunkcióját rendre gyümölcsöt szedő fiatal lányok bikinis fényképei illusztrálták a *Magyar Ifjúság*ban. Így fordulhatott elő az, hogy a Kádár János és Fock Jenő NDK-beli látogatásáról szóló hírt a kevésbé figyelemfelkeltő helyre, a jobb felső sarokba tördelték a *Magyar Ifjúság* címlapján. Ugyanezen a címlapon középre, a legfeltűnőbb helyre tördelt hír szerint komoly filmszerepet kapott a Claudia Cardinaléra nagyon hasonlító, 16 éves kolumbiai filmsztár, Maria Eugenia Pretel, akinek forrónadrágosfürdőruhás fényképét a lap „A hírek szerint tehetséges is...” felirattal kommentálta. A fiatal filmsztár fényképétől jobbra az újonnan felavatott kelet-berlini tv-torony tört egész oldalas magasságban az égbe, csúcsa fölött a Kádárék látogatásáról szóló hírrrel.²²

A *Magyar Ifjúság Tallózó*, majd *Panoráma* rovata képviselte a korban legmodernebbnek számító vizuális megjelenítést: egy fényképhez lehetőség szerint egy rövid hír tartozik, legyen az egy sztárral történt baleset, egy csinos amerikai stewardess és egy koala találkozása, vagy a KISZ-titkárok dobogókői továbbképző tanfolyama.²³ A nyugati bulvársajtó fényképanyagából az ötvenes-hatvanas években csak elvéve, erkölcsi célzattal került át néhány fényképet igen ritkán közlő magyar lapokba, a korabeli morális pánikokat (például képregények és filmek káros hatását) úgy kommentálva, mint amelyek bizonyítják a szocialista társadalom fejlettebb voltát. Ezért is vált a szocialista sajtó egyik kedvenc témájává az amerikai képregények erkölcskárosító hatásának tag-

²⁰ Nyereség: 1961: 2 009 000 forint, 1965: 2 260 000 forint. Feljegyzés a Magyar Ifjúság gazdasági és terjesztési problémáiról. 1965. december 15. MOL M-KS 288. f. 41/52. ó. e. 12–18.; 1958-ban a példányok felét Budapesten értékesítették. Tájékoztató jelentés a Magyar Ifjúságról. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban PIL) 289. f. 8. cs. 1958. 82. ó. e.

²¹ Már az 1957-es *Esti Hírlap*ban is, például április 30-i számának címlapján.

²² *Magyar Ifjúság*, 1970. január 30. 1.

²³ A példaként említett hírek egyazon lapszámból származnak: *Magyar Ifjúság*, *Panoráma* rovat, 1970. január 30.

lalása.²⁴ A hetvenes évekre nagy mértékben csökkent a lapokban a fényképek közlésének ára, a magyarországi képes magazinok az olvasóként vívott harcba bevonták a nyugati bulvársajtó fényképeit is színes hírek rovat vagy valamilyen érdekességről szóló – ideológiailag többnyire semleges – hír kapcsán.²⁵

A sajtóban közölt politikusfotók mellett 1956 után egyre gyakoribbá váltak a városi életképek (gyerek nővel vagy nő nélkül, szerelmespárok szentimentális városi kulisszák között), a városi forgalomról készült fényképek (balesetek, közlekedési rendőrök,²⁶ forgalmi dugók), és a rendőrségi razziák során készült képek.²⁷ Az utcai értékesítésű lapok szerkesztői amellet, hogy fényképekkel a valóság hatását igyekeztek kelteni (Roland Barthes), egyben arra is törekedtek, hogy az olvasók saját, hétköznapi tereiket látva azonosuljanak a lappal – ráadásul e képek közlésével újraalkották olvasóik városról szóló képzetait is. Az idilli életkép és a városi forgalom dinamizmusának ábrázolása mellett rendre felbukkantak azok, akik megtörik a mindennapok harmóniáját: a „deviáns”, társadalmi normákat felrúgó „elemek”.

A bulvárlapok piaci bevezetésére jellemző eszköztárral értékesítették a bűnügyi híradásokkal is elárasztott újságokat. A rendőrségi razziákról, kéjgyilkosságokról (mellette persze később politikai perekről is) beszámoló *Esti Hírlap* hatása a „tisztesnek” számító *Népszabadság* 1957. januári számain is érezhető. Bár eleinte külön tördelve, de a *Népszabadság* 8–10. oldalán rendszeresen jelentek meg bírósági tudósítások vagy „bűnügyi hírek” is. (1957. január 10-én például a következő alcímekkel: Agyonverték barátjukat; Hasba lőtték egy kutya miatt; Tolvajtól is lehet lopni).

A bírósági tudósítások egy adott oldalon belül többnyire a legfeltűnőbb helyre kerültek, gyakran vastag betűs szöveggözi kiemelésekkel. Ezek közül külön nagyobb terjedelmet kapott az a „hír”, miszerint

²⁴ Például „Az imperialista kultúra újabb gyilkosságokra buzdít” felirat egy fénykép alatt, amelyen egy háborús rokkant ül Bécsben egy amerikai film plakátja alatt. (*Esti Budapest*, 1952. augusztus 12. 6.); „Az amerikai képregények bűnözőivé teszik a gyerekeket.” (Cikk képekkel illusztrálva: *Szabad Ifjúság*, 1952. március 19. 4.); „Vigyázat mérreg!” (fényképekkel illusztrálva; *Szabad Ifjúság*, 1952. május 11. 8.); „Amerikai nevelés.” (*Szabad Ifjúság*, 1952. május 6. 4.); „Ifjúsági irodalom” Amerikában. (*Szabad Ifjúság*, 1954. május 11. 5.)

²⁵ A *Nők Lapja* is rendszeresen közölt nyugati bulvármagazinok fényképanyagából.

²⁶ Ez utóbbi különösen 1957 elején volt népszerű fotós téma az *Esti Hírlap* hasábjain. Lásd például 1957. február 14.; 1957. március 3.; 1957. március 8.

²⁷ Bedecs Éva újságíró visszaemlékezése szerint a rendőrségi razziákra rendszeresen elkísérte őt a *Magyar Ifjúság* egyik fotósa is. Interjú Bedecs Évával, 2005. február 4. Készítette: Horváth Sándor. Bedecs Éva 1965–1972 között a *Magyar Ifjúságnál* dolgozott, ő írta a rendőrségi és bírósági témájú cikkeket.

„Krausz Bessi szimulál. Nem akar emlékezni a gyilkosságra”. A helyszíni szemléről beszámoló újságíró legfontosabb (vastagon kiemelt) közlése a nagybetűs címmel szedett cikkben ez volt: „Amikor azonban a bíróság elnöke utasította a vádlottat, hogy másszon be a fürdőkádba, az ismét szimulálni kezdett, lefeküdt, s közölte, hogy hagyják őt most aludni.”²⁸ Persze nehéz volt felvenni az olvasókért folyó versenyt olyan háromhasábos *Esti Hírlap*-cikkkel, mint „Az ezeregyéjszaka – nyugdíjba vonul: 373 feleségével és háremhölgyével, 14 203 családtagjával magánember lett a világ leggazdagabb maharadszája” című, amelyből a decemberi sztrájkok miatt szén nélküli hideg télre készülő pestiek megtudhatták, hogy Osman Ali Khan Badahur indiai maharadszának Nehru 900 000 dolláros évi nyugdíjat ígért, ha önként visszavonul.²⁹ Az 1956 után újjáéledt lapok eladásának egyik húzóerejévé váltak a szenzációkról, külföldi hírességekről és bűnügyekről szóló beszámolók.

A bűnügyi hírek azonban nemcsak a sajtótermék eladását és a közönség érdeklődésének kielégítését szolgálták, hanem a rendőrség érdekeit is, amely – minden „szenzációhajhászás” miatti bírálattal ellenére – szorosban együttműködött a sajtóval. A hatvanas évek elején a rendőrség rendszeresen sajtómegbeszélésre hívta a napilapok, a hetilapok, a Magyar Rádió és a Televízió rendőri, bírósági tudósítóit: „A sajtótájékoztatón megjelennek és hozzászólnak a BRFK központi osztályvezetői és -helyettesei, sőt rendszeresen részt vesznek ezeken a megbeszéléseken a Budapesti Rendőr-főkapitányság főkapitány-helyettesei is. Ebben az évben pl. több mint 260 rendőrségi vonatkozású cikk látott napvilágot a napilapokban. Ebben a számban nem szerepelnek a közlekedési balesetekkel kapcsolatos közlemények – melyeknek száma több százra tehető –, továbbá a Magyar Távírti Iroda ugyancsak naponta adott hírjellegű anyagokat a fővárosban történt rendkívüli eseményekről (tűz, robbanás, jelentős üzemi baleset, testi sértések, szurkálások, gázhalál, ételmérgezés, a MÁV területén történet balesetek). [...] A sajtó munkatársai a Főkapitányság épületébe állandó belépővel rendelkeznek...” – konstatálta elégedetten Dr. Bodor Endre rendőrőrnagy 1963 végén.³⁰ Mindezek ellenére a Budapesti Rendőr-főkapitányság a főváros lakosságának véleményét kutatva úgy találta, hogy „a lakosság nem tartja kielégítőnek a sajtó, a rádió és a TV útján a közrend, a közbiztonság

²⁸ *Népszabadság*, 1957. február 7. 8.

²⁹ *Esti Hírlap*, 1956. december 31. 5.

³⁰ Dr. BODOR Endre: Hozzászólás Szabó László „A rendőrség és a sajtó” című cikkéhez. *Belügyi Szemle*, 1964/1. 98–103.

eseményeiről adott tájékoztatásokat, bár elismerik, hogy az utóbbi időben lényeges javulás van ezen a téren. Rendszeres és bővebb tájékoztatást várnak, mely egyrészt a bűncselekmények megelőzését is szolgálja, másrészt egy-egy gyorsan felderített és realizált bűncselekmény a rendőrség tekintélyét, a rendőri szervekbe vetett bizalmat tovább növeli.”³¹

A sajtó és a rendőrség szoros együttműködésének intézményes keretei még 1956 ősze előtt jöttek létre. A Belügyminisztérium Sajtóirodájának „különös gondot kell fordítani arra – írja a miniszteri utasítás – hogy a társadalmi tulajdon védelméről, az alkoholizmus káros hatásáról, a prostitúció veszélyéről, a fiatalok és a gyermekek bűnözésének kérdéseiről, a visszaeső bűnözésről” adjon rendszeres tájékoztatást. A budapesti rendőrkapitány 1956. augusztus 22-én létrehozta a saját sajtószolgálatát, „amelynek feladata a főváros rendőrségi szerveitől leközlésre érkező anyagok összegyűjtése, valamint a napi jelentésekben megjelent egyes kiemelkedőbb esetek feldolgozása, illetve a sajtónak való átadása”. A cikkeket közlésük előtt be kellett mutatni a BM Sajtóirodájának, amelyen a sajtóirányítás 1956 utáni módosítása (a főszerkesztői felelősség elvének bevezetése) sem változtatott.³² Újságírói nézőpontból a sajtóosztály előzetes „cenzúrahivatalként” is működött. Természetesen az újságírók és a hivatalnokok között baráti kapcsolat is kialakulhatott. Bedecs Éva visszaemlékezése szerint: „Ők tulajdonképpen olyan értelemben rendesek voltak, hogy mondjuk, ha én el akartam menni egy börtönbe, akkor megszervezték nekem. Hogy engem ott várjanak, körbevezessenek. De akarták látni az anyagot. Nos, ha nem tetszett nekik, vágták a pofákat. Megpróbáltak keresztbe tenni. Azért volt jó jóba lenni a rendőrökkel, mármint ezekkel a Csáki³³ és társaival is, hogy azért nálam is rendesek legyenek. De azért volt olyan, hogy keresztbe tettek. És akkor azt szokták csinálni, hogy nem velem vitakoztak ők, hanem ment a telefon főszerkesztőnek, hogy ez a Bedecs, ezt nem. [...] Később aztán kicsit jobb volt a helyzet, mert a Csáki nyugdíjba ment, és akkor olyan ember került oda, aki nekem jó barátom, ma is. És ő nem volt, hogy olyan anyagokat adott, ami nem publikus, hanem tényleg, ha megkértem, akkor segített. És előkereste, megszervezte, előkészítette az anyagaimat.”

³¹ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) Budapesti Rendőr-főkapitányság (a továbbiakban BRFK) XXIV. 1. f. 59. d. / 11. sorszám. 111-49/1-1965. Jelentés a főváros lakosságának véleményéről a BRFK munkájával kapcsolatban. 1965. szeptember 28.

³² BFL BRFK XXIV. 1. f. 2. d. / 10. sorszám. 1956. 222-18/7-1956. BM. Budapesti Rendőrkapitány 7. sz. utasítása. 1956. augusztus 22.

³³ Csáki Sándor rendőr alezredes, majd ezredes, a BM Sajtóosztály vezetője.

A későbbi bűnügyi cikkek témaválasztásában is érzékelhető az 1956-os belügyminiszteri utasítás hatása. Az 1956. december 24-én először megjelenő *Esti Hírlap* a gyilkossági hírek mellett kezdettől fogva beszámolt az elsősorban prostituáltakat és alkoholistákat érintő „közbiztonsági akciókról” (razziákról). Talán ennek hatására játszódott le a következő párbeszéd a forradalom után az elsők között tartott rendőrségi sajtófogadáson 1956. december 31-én (ahova a nyugati „megbízható, baloldali” lapok tudósítót hívták).

„Unità: A prostitúció újjáéledéséről szeretne néhány szót hallani.

Válasz: A prostitúció ma is megtalálható Budapesten.

Unità: A népi demokratikus rendszerben – tudomása szerint – megszűnik a prostitúció. Tehát ezek szerint ez a tan nem volt igaz.

Válasz: A népi demokratikus országokban a prostitúció, mint intézmény, megszűnik. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy egyáltalán nincsenek prostituáltak.

Unità: Megmagyarázza, hogy ezt a kérdést azért tette fel, mert közismert tény az, hogy az ellenforradalom mindig ezekre az elemekre támaszkodik és bennük támogatásra is talál.

Válasz: Hogy egy országban milyen mérvű a prostitúció, több tényező határozza ezt meg. A szociális viszonyokkal és a munkanélküliséggel nagymértékben összefügg. A rendőrség e kérdéssel foglalkozik, és a prostituáltakat a legteljesebb mértékben üldözi.”³⁴

A rendőrség 1956 és 1957 fordulóján elsősorban politikai ügyekkel foglalkozott, ennek ellenére a hierarchikus társadalomszemléletű sajtóban ezt úgy ábrázolták, hogy a rendőrségi munka dandárját a prostituáltak, a „csavargók” és a gyilkosok elleni harc adja. Ennek egyik funkciója az volt, hogy a politikai okokból őrizetbe vettek a nyilvánosság szemében egy szinten ábrázolják a „társadalom deviáns elemeivel”,³⁵ a másik, hogy erősítsék a rendőrség legitimitását. A társadalmi különbségek láthatóvá tétele (hajléktalanok, prostituáltak, bűnözők gyakoribb bekerülése a hírekbe) hozzájárult a stabilitás iránti érzés erősítéséhez. Emellett – mint az a nyugati sajtóban is megfigyelhető volt – az újságíróknak nagyobb szükségük volt a rendőrségre, mint a rendőröknek a sajtóra, mivel

³⁴ BFL BRFK XXIV. 1. f. 49. d. / 7. sorszám. 220-68/2-1957. Válaszadó: Sós György ezredes, a BRFK vezetője.

³⁵ Erre példa, hogy az 1956-os utcai harcok résztvevőit nem ritkán csavargóként vagy prostituáltként ábrázolták a sajtóban. A *Magyar Rendőr* hasábjain eleinte P. A. nyugalmazott rendőrfőhadnagy látta el ezt a feladatot. Lásd például: Igaz történet a prostituált „szabadságharcáról”. 1957. augusztus 10. 2.; A zárattól a Corvin-közig. augusztus 24. 2.

a sajtó munkatársai azokból az információkból tudták megírni a lapok megfelelő részeit, amelyeket a rendőrségtől kaptak.³⁶ Ugyanakkor Rudas György vezérőrnagy főcsoportfőnök-helyettes 1970 februárjában felvette, hogy a *Stern* című, NSZK-ban megjelenő képes folyóirat mintájára valamelyik magyar képeslap is rendszeresen közöljön „körözési híreket”. Ezenkívül ismételten javasolta, hogy a Kékfény „Nyomozz velünk” blokkjában szereplő híryanagok ne a *Tükör*-ben jelenjenek meg, hanem a Belügyminisztérium adjon ki egy időszakos képes folyóiratot a lakosság számára, amely kapcsolódna a Kékfényhez. Indoklása szerint „egy ilyen belügyi lap nagy olvasottságnak örvendene, és talán azt is megoldaná, hogy deficitmentessé tenné a többi lapjainak kiadását”.³⁷

A lapok legnépszerűbb cikkei nemritkán az aktuális büntetőügyek iratainak feldolgozásával készültek, amelynek az informális kapcsolatok miatt csak ritkán maradt írásos nyoma. Erre példa Fejes Endre *Jó estét nyár, jó estét szerelem* című írása, amely eredetileg valószínűleg filmforgatókönyvnek készült, ezért „filmszerű” a *Tükör* hasábjain később regényként megjelent szöveg.

A *Tükör* című folyóirat rendszeresen helyt adott bűnügyi tárgyú írásoknak. Smetana József rendőralezredes, a Fiatalkorú és Gyermekevédelmi Osztály vezetője a BM Propaganda Osztályának kérésére 1967 szeptemberében kikérte a Fővárosi Bíróságról az Sz. György ellen folyamatban lévő büntetőügy iratait, s átadta Rubin Szilárd írónak. (Smetana József az ügyet korábban már ismertette a *Rendőri Szemle* hasábjain.) 1968 elején Rubin Szilárd lemondott a forgatókönyv írásáról, a dokumentációt visszaküldte a rendőrségre, majd néhány hét múlva Smetana Józsefet utasították, hogy a forgatókönyvet Fejes Endre fogja megírni, ezért adja át dramaturgjának az anyagot. Néhány hónap után, amikor Smetana kérte, hogy adják vissza az iratokat, Mamcserov Frigyes rendező³⁸ felhívta, majd Smetana jelentése szerint közölte, hogy Fejes felbontotta a filmgyári szerződést, és nem hajlandó az ügyről forgatókönyvet írni. Nem sokkal ezután a *Tükör* hasábjain folytatásokban megjelent Fejes Endre írása az ügyről *Jó estét nyár, jó estét szerelem* címmel. 1969-ben megjelent a Magvető kiadónál regényként, 1972-ben film készült belőle (a gyilkossá váló szélhámost Harsányi Gábor alakította), 1977-ben pedig nagy sikerű musical, Presser Gábor zenéjével.

³⁶ Ugyanerre a következtetésre jutott a brit sajtót tanulmányozva Steve CHIBNALL: *Law and Order News: An Analysis of Crime Reporting in the British Press*. Tavistock Publications, London, 1977.

³⁷ MOL ORFK. 76. d. 391-1970. Jelentés. 1970. február 16.

³⁸ Többek közt a *Mici néni két élete* (1962) és az *Alfa Rómeo és Júlia* (1968) című filmek rendezője.

A rutinszerű, később mégis problémát okozó eljárásnak azért maradt írásos nyoma, mert Rubin Szilárd a szerzői joggal kapcsolatban polgári peres eljárást indított (amit előre várható módon elvesztett), emiatt a Legfőbb Ügyészségnek foglalkoznia kellett az ügygel. Eközben derült ki, hogy az anyagról a BM Propaganda Osztálya a bíróság hozzájárulása nélkül rendelkezett. Erről 1970 májusában értesítették Rudas Györgyöt, aki kivizsgáltatta az ügyet.³⁹

Smetana József nem hagyta, hogy főnökei bűnbakká tegyék. Jelentésében leírta: „Személyesen is felvettem a kapcsolatot Fejes Endrével, illetve feleségével, és kifogásoltam az ügyben történő eljárását. Felvettem neki, hogy ehhez nem élvezte a BM hozzájárulását és magatartása szerzői jogokat is sért, mert első ízben én publikáltam az ügyet a *Rendőri Szemle* hasábjain. A kapcsolatfelvételhez annak idején kértem Csáki alvezredes elvtárs hozzájárulását. A vége az lett, hogy Fejes Endre a Pártközpontba írt, kérve a jogvita eldöntését, ami fennáll Mamcserov rendező és ő között, és többek között megemlítette az én személyemet is. Annak idején behívtak a Pártközpont Adminisztratív Osztályára, ahol kérdéseket tettek fel felém az ügy előzményeit illetően.” A későbbi fejlemények alapján úgy tűnik, hogy a „Pártközpont” Fejes Endre pártját fogta.⁴⁰

A bulvársajtóra a rendőrségnek nem pusztán azért volt szüksége, hogy fontos intézményként jeleníthesse meg magát a társadalmi térben, hanem hogy így jusson előnyökhöz az állami források elosztásakor. A rendőrség a politikai „pánikokat” nem csupán 1956-ban tudta költségvetésének emelésére felhasználni. Jó példa erre, hogy 1968-ban, a csehszlovákiai bevonulás után pártutasításra a rendőrség növelte a közbiztonsági akciók (razziák) számát, amit fokozott sajtókampánnyal kísért. Ezt a későbbi összefoglalókban különösen a garázda jellegű bűnözés növekedéseként tudta ábrázolni, és erre hivatkozva kérhette a költségvetési támogatás emelését. 1969-ben és 1970-ben emelték a rendőrség költségvetését, ezen belül elsősorban a közterek ellenőrzésére szolgáló közterületi szolgálatét. Ennek köszönhető, hogy a garázdságok számának növekedésére hivatkozva a rendőrség két új helikopterrel és tíz motorcsónakkal gazdagodott, megduplázták a járógépkocsik számát, a járőrök pedig veszélyességi pótlékban részesültek és új ruhákat kaptak.⁴¹

³⁹ MOL ORFK 76. d. 825-1970. S. Ildikó ügyének irodalmi feldolgozása.

⁴⁰ Uo. 76. d. 825-1970. S. Ildikó ügyének irodalmi feldolgozása. Smetana József jelentése. 1970. április 28.

⁴¹ A közbiztonsági akciók növelésének okairól és a költségvetés módosításáról: MOL XIX-B-1-Z. BM Kollégium. 39. d. 1970. június 11. Jelentés egyes erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények helyzetéről. Uo. ORFK 164. d. 50-362-1970. Előterjesztések és költségvetés részletezeve.

A sajtóban megjelenő rendőrségi tudósításokat – amelyek jelentős részét a BM Sajtóirodája állította össze⁴² – úgy szerkesztették meg, hogy azok a fenyegető kaoszt, a biztonság elvesztését sugallják, ezzel is felkeltve a rend helyreállítása utáni vágyat. A modern intézmények szemzőgéből a rend nem állító, hanem kizáró kategória, ezért a hierarchikus társadalomszemléletből fakadó, deviánsnak tartott magatartásformák ábrázolásán keresztül fejezik ki a „harmónia”, az „egyetemes rend” elvesztésének modernitásból fakadó eszményét.

A bűnügyi és bulvárszerű tudósítások révén nemcsak a rendőrség, de a sajtó is fontos intézményként tudta magát ábrázolni: olyanként, amely az 1956-ot megelőző sajtótól különbözve „feltárja” a társadalom visszásságait, a tervhatározatokon kívül pedig az emberek apró-cseprő ügyeivel, mindennapjaival is foglalkozik. A bűnügyi beszámolókat közlő újságok teljesítették a belügyi elvárásokat, és egyúttal olvasókat is szereztek. A lapok finanszírozása szempontjából nagyon fontos volt, hogy az újságírók úgy jelenítsék meg magukat, mint akik nem folytatói a sematikus, 1950-es évek eleji újságírásnak. Az újságírók ezt egyfajta reformújságírásként is megélhették: „Hát igazából ezek, amiket én piszkáltam, ezek voltak azok, amik nem voltak. Amik gyakorlatilag nem voltak. Szóval azért utált engem a KISZ. Mert azért nagy lapokban nem lehetett ilyet olvasni. Szóval például egy *Népszabadság*, az nem írt kis kurvákról. Nagy kurvákról se. Nem írt szobáztató bácsikról. Mert ez nem volt. Én meg hát ezt imádtam. És az volt az érzésem, tényleg ez az újságíró, kezdő újságíró naivitása, hogy annyira reménykedtem, hogy ha én ezeket megírom, akkor tudok változtatni.”⁴³

A szocialista bulvársajtó útkeresésének megértéséhez azonban nem a konfliktusokra, hanem a különböző társadalmi intézmények együttműködésére kell koncentrálni. Az újságírók, az információforrásaik – le-

⁴² „A sajtóelosztály rendszeres, folyamatos tájékoztatást ad a sajtó képviselőinek: rendelkezésükre bocsátja a közölhető híryananyagokat, közleményeket, segítséget nyújt a nagyobb ügyekben készülő riportok anyagának összeállításában. További feladata a sajtóirodának a sajtóban megjelenő belügyi vonatkozású anyagok ellenőrzése. [...] A sajtóiroda munkatársai anyaggyűjtés céljából rendszeresen részt vesznek kihallgatásokon, bírósági tárgyalásokon, országos értekezleteken stb.” (BFL BRFK 48. d. / 9. sorszám. 14/1-1957. BM. Tájékoztatási Főosztály feladatai.) Ezek a rendelkezések azt sejtetik, hogy a sajtó tájékoztatása korántsem az alárendelt rendőrségi feladatok közé tartozott, mivel a sajtóiroda munkatársai gyakorlatilag a rendőri eljárás bármely szakaszában részt vehettek. A budapesti rendőrfőkapitány a napi jelentésben kötelezett szervek vezetőit 1957 decemberében saját személyükben tette felelőssé a sajtótájékoztatási munka pontosságáért és gyorsaságáért, mivel nem találta a tájékoztatást kielégítőnek. (BFL BRFK 43. d. / 29. sorszám. 011/52-1958.)

⁴³ Interjú Bedecs Évával. 15.

gyenek azok a velük szorosan együttműködő politikusok (a „tisztos sajtóban”) vagy például a rendőrök (a „bulvársajtóban”) –, a tulajdonosok és az egyszerű újságolvasók közötti mindennapi rutin eredménye a rituális szerepet is betöltő társadalmi interakció.⁴⁴ Azaz a bulvár és a „tisztos” sajtó folyamatos előállítás és fogyasztása (tehát a „rituális társadalmi interakció”) során számos eljárás vált rutinszerűvé.⁴⁵ Mit jelent ez a „gyakorlatban”?

Az együttműködés rutinszerű volt, a bulvártémákat meghatározó rendőrséggel. A népszerű témákat bemutató tényfeltáró újságcikkek jelentős része a razziák során készített interjúk, illetve kihallgatási jegyzőkönyvek alapján készült. A rendőrök és az újságírók személyes kapcsolatainak felidézése az újságírói visszaemlékezésben is egyfajta szolidaritást és közösségélményt érzékeltet: „És akkor együtt razziáztunk. Az volt, hogy estétől reggelig, utána a Bonbonban megittunk egy-két rumot, és akkor rendőrvicceket meséltünk... Szóltak nekem, hogy razzia, jövök-e? És én boldogan jöttem, és akkor csináltak olyan hülyeséget, ezt csak úgy magának mondom el, ezt nem tudja felhasználni, hogy hát szórakoztak velem. Akkor én még fiatal voltam, és mint említettem, szőke és kék szemű, és az volt, valakit elfogtunk. Egy cigánygyereket, aki különben nagyon jóképű fiú volt. És akkor bevittük a kapitányságra, és mondja a Farkas, ő volt a bestia, azt mondja: »Vetkőzz!« Hát ugye, a fickó elkezdett vetkőzni, és ott áll egy szál gatyában: »De hát, ugye a hölgy?« »Nincs hölgy! Gatyát is le!« És akkor engem lestek, hogy én mit szólok hozzá. A gyerek, hát persze szégyellte magát, de én is szégyelltem magamat, azt se tudtam, hova nézzek. És mondom utána, hogy miért kellett ezt csinálni? »Kíváncsiak voltunk, hogy mit szól hozzá...« Persze ilyenek voltak ezek, aranyos pofák... Mindig úgy volt, hogy mentünk, volt nekik egy ilyen furgonjuk, de az zöldséges furgon volt, mert ha rendőrségi lett volna, akkor szétpriccelnek. Tehát az volt, meg valami zöldséges, ilyen volt rajta. És akkor ezt időnként átfestették, mert akkor híre ment, hogy a zöldséges furgontól kell félni. De hát ez ugye elég nagy volt, és mindig az éppen elkapott mellé ültem, és eleinte nagyon sokat röhögtek, hogy hagyom magam átvérni. Mert ugye, hazudnak rettenetesen ezek a kis elkapott árvalányok, és én minden kefémet bevettem, úristen, hát elhittem nekik.”⁴⁶

⁴⁴ Erről lásd Császai Lajos: *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Osiris Kiadó–MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002. 131–138.

⁴⁵ Gaye TUCHMAN: Making News by Doing Work: Routinizing the Unexpected. *American Journal of Sociology*, 1973. július. 110–151.

⁴⁶ Interjú Bedecs Évával. 2005. február 4.

A BM Tájékoztatási Osztályhoz tartozó Sajtóiroda munkatársai egyszerre látták el a sajtót anyagokkal és ellenőrizték megjelenés előtt a cikkeket. Emiatt nem véletlen, hogy a vádiratok vagy rendőrségi jelentések szövege gyakran megegyezett egyes újságcikkek szövegével. Erre példa, hogy a *Tájékoztató a hippie-jelenségről és az addig bevezetett rendőri intézkedésekről* című rendőrségi jelentés szövege, amelyet továbbítottak a budapesti párt- és KISZ-bizottságnak, a több mint másfél hónap múltán megjelent újságcikk szövegével is megegyezik, és helyenként még a mondatok is azonosak.⁴⁷ A sajtóban engedélyezett krimiszerű előadásmód hatása a Tájékoztatási Osztály belső anyagain szintén érzékelhető, hovatovább az 1963-as rendőrségi munkáról szóló BRFK jelentés grafikonjait és térképeit képregényszerű – bűncselekmény-típusokat ábrázoló – rajzokkal illusztrálták.⁴⁸ A bulvárlapok egyik kelléke, a valódi szóbuborékos képregény csak 1957-től lett szalonképes Magyarországon. A gyermekújságok mellett a *Magyar Ifjúság* is közölt képregényt 1957. január 5-től. Az egyik első történet Blöki és Csöpi kalandjainak képregényes ábrázolásával mutatta be, hogyan találkozik két Magyarországról „disszidált” eb a nyugati életforma fonákságaival.⁴⁹

Rutinszerű együttműködés alakult ki a lapok szerkesztőségei és az őket fenntartó intézmények között is. Amikor a KISZ 1964-ben az „Ifjúság a szocializmusért” mozgalom csődje után megindította a klub-mozgalmat, a *Magyar Ifjúság* feladata lett a klubok népszerűsítése – elsősorban a könnyűzenén keresztül. A nyugati sajtó hatása a magyarországi sajtóra ebben az időszakban különösen jól kimutatható abban, hogy a Magyar Rádióban a Szabad Európa Rádió (SZER) műsorainak hatására alakították át a hatvanas közepén az adások szerkezetét és indítottak el egyes műsorokat. Ennek ellenére az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályán 1968-ban készült egyik jelentés, amely a SZER és a Magyar Rádió műsorait elemezte, noha telitalálatnak minősítette a *Tánczenei koktél* megindítását és Komjáthy György szerepeltetését, mégis elégedetlenkedett: „Nem teljesedtek viszont még az adásvizonyok javításához fűzött reményeink, pedig ez a kérdés a SZER relációjában egyre fontosabb és – egyre rosszabbul fest.”⁵⁰

⁴⁷ BFL BRFK 207. d. 5015/2001. 1968. KSZ 5/107/68. Kovács Judit: Magyar hippik. *Magyar Nemzet*, 1968. június 11. 5.; IVANICS István: Hippik a körúton. *Magyar Ifjúság*, 1968. június 21. 3. A *Magyar Rendőrben* a jelentés felhasználásával 1968. június 27-én indult cikksorozat A beat-hippie jelenségről címmel.

⁴⁸ BFL BRFK XXIV. 1. 39. d. / 2. sorszám 111-023/1-1964. Jelentés az 1963. évi rendőri munkáról. 1964. január 14.

⁴⁹ *Magyar Ifjúság*, 1957. január 19. 7. A magyar képregényről lásd Kiss Ferenc: A képregény születése és halála Magyarországon. *Beszélő*, 2005/1. 114–119.

⁵⁰ MOL M-KS 288. f. 36/1968/13. ó. e. 14.

A fiatal közönség érdeklődése és a KISZ klubszervező akciója nyitotta meg annak a lehetőségét, hogy a hatvanas évek közepétől elszaporodjanak a nyugati mintára írt könnyűzenei vagy filmsztárok életéről szóló, többnyire fényképekkel illusztrált hírek. A „sztárkultusz” ideológiai kritikáját megjelenítő diskurzus már a sztárokról szóló cikkek felbukkanásával egy időben fontos elemévé vált a lapok körüli hatalmi csatározásoknak. A *Magyar Ifjúság* átszervezése kapcsán írt jelentésben, amely gazdaságossági mutatóinak javulása miatt megdicsérte a lapot, részletesen bírálták a „sztárkultuszt”. „A lapban megjelent egy 156 soros írás egy képpel és egy rajzzal Richard Burton amerikai filmsztárról, akiről – minden jó tulajdonsága mellett – a lap maga is megírja, hogy »eladta magát, ... házasságtörő, ... megnyerően tud hazudni, ... és bárkit az asztal alá tud inni«. S mellette egy szerény, 46 soros kis tudósítást közölnek egy képpel Rajkinék budapesti szerepléséről. A nyugati propagandáiztól függetlenül is helytelen a túlzásba vitt sztárkultusz, amely immár nemcsak a film és a zene világára terjed ki, hanem a lap sporttudósításaira is.”⁵¹ Hasonló bírálatot kapott az *Ifjúsági Magazin* is, amelyben „indokolatlanul periférfiára szorul a KISZ-élet”, ugyanakkor „Ifjúságunk legjobbjai közül az IM úgyszólván csak a táncdalénekeseket, a beat zenészeket és a színészeket népszerűsíti. [...] Az *Ifjúsági Magazin* akaratlanul is az ízléstelenség, az ostoba divathóbortok terjesztőjévé válik, amikor közli egyes hosszú hajú, szakállas »zenebohócok« képeit anélkül, hogy kifejezné egyet nem értését az ízléstelen külsővel szemben.”⁵²

A sztárok életének bemutatása során az elbeszélésmódban kulcsszerepet töltött be annak hangsúlyozása, hogy a sztár olyan, mint az olvasó, egy a hétköznapi emberek közül – a külföldieknél ugyanúgy, mint a magyaroknál: „A francia kőfaragó családjának tagjai bizony nem részesültek addig a francia Riviera áldásaiban, amíg Mireille [Mathieu] be nem futott. A kőfaragó huszonöt év alatt egyetlen nap szabadsághoz sem jutott, s örült, ha családjának a mindennapi falatot elő tudta teremteni. Egy tucat gyereket még Franciaországban sem könnyű eltartani. Különösen egy munkásembernek.”⁵³ Mint látszik, a sztár hétköznapi szokásai gyakran meghatározóbb elemei a narratívának, mint az, hogy miért írnak róla. Erre egy másik példa az a táblázat, amely az Omega-együttes tagjainak kedvenc ételét, italát, sportolóit, együtteseit sorolta fel.⁵⁴

⁵¹ Feljegyzés a Magyar Ifjúság gazdasági és terjesztési problémáiról. 1965. december 15. Uo. 41/52. ő. e. 15.

⁵² Az MSZMP KB Agit. Prop. Osztályának állásfoglalása az Ifjúsági Magazin munkájáról és további feladatairól. 1968. augusztus 27. Uo. 22/1968/3. ő. e. 141–144.

⁵³ Mademoiselle MM. *Magyar Ifjúság*, 1968. január 26. 5.

⁵⁴ Omega. *Magyar Ifjúság*, 1968. január 5. 9.

A tévénezők szokásairól készült 1969-es jelentés fontos megállapítása szerint „semmi szükségünk arra, hogy serdületlenebb nézőknél társadalmi ideálként »szocialista« James Bond-figura honosodjék meg”, ugyanakkor „az amatőr sztárkultusz intézményesítése – melyet ez a műsor [táncdalfesztivál] teremtett meg – társadalmilag valószínűleg kevésbé káros, mint a profi sztárkultusz, s esetleg ez utóbbiakkal szemben előnyös versenyt is támaszt”.⁵⁵ Az „amatőr” (szocialista) és a „profi” (kapitalista) sztárok különválasztása lehetővé tette, hogy a sztárok megkonstruálása ideológiai üreggyel is alátámasztható legyen. A sztárokkal foglalkozó lapok így pártszerűen tudták növelni példányszámukat, a fenntartó intézményekkel történő együttműködés jegyében.

A sajtóban megjelenő társadalmi problémák különböző módon versengenek a társadalom figyelméért. Ebben a többszereplős versenyben a szocialista bulvársajtó leggazdagabb hírforrása, rendőrség, csak az egyik fontos szereplő volt. A különböző témák, társadalmi csoportok és intézmények – a sajtó rendszerbeli szerepétől is függően – eltérő módon jelenhetnek meg a sajtóban vagy annak befolyásolásában.⁵⁶

A sajtó által közvetített botrányok száma a hírforrások gyarapodásával és legitimációjával párhuzamosan a szocialista korszakban is folyamatosan növekedett. A botrányok új, szokatlan és megjósolhatatlan vetületét villantják fel a társadalmi életnek, ezért a szocialista állam legitimációs törekvéseihez is hozzájárult, hogy időről időre botrányok jelenjenek meg a lapokban. Persze ezek a botrányok a rendszer tabuinak számító politikai kérdéseket, illetve meghatározó politikusokat nem érinthettek, de a hatalom és a társadalom viszonyát meghatározó „hét-köznapi” jelenségeket igen.

A botrány önmagában nem botrány, hanem azzá válik, valakik vagy valamely intézmények azzá teszik.⁵⁷ Stephen Hilgartner és Charles L. Bosk szerint egy társadalmi probléma akkor válik problémává, amikor a nyilvános diskurzus arénáiban (tereiben) problémaként kezdik azt kezelni. Az intézményi arénák (társadalmi terek) olyan környezetet teremtenek a társadalmi problémáknak, ahol azok figyelemért versenghet-

⁵⁵ MOL M-KS 288. f. MSZMP KB. Kulturális osztály. 36/1969/13. ó. e. 58–63. – A vizsgálat során megkérdezték az akadémiai intézetek munkatársait; az idézett vélemény az MTA Történettudományi Intézetében készült felmérésben fogalmazódott meg.

⁵⁶ Annak elemzésére, hogy miként válik egy helyi esemény országos jelentőségűvé a különböző társadalmi csoportok hatására lásd Harvey MOLOTCH–Marilyn LESTER: Accidental News: The Great Oil Spill as Local Occurrence and National Event. *American Journal of Sociology*, 1975/2. szeptember. 235–260.

⁵⁷ Erről a folyamatról és értelmezéseiről lásd Császai Lajos: *A média rítusai*. I. m. 109–123.

nek.⁵⁸ A „szocialista bulvársajtót” ebben a kontextusban olyan intézményként, arénaként értelmezem, amelyben megjelenhettek azok a társadalmi problémák is, amelyek a magát komolynak tekintő, „tisztetreméltó sajtóban” nem. Ezeknek a társadalmi problémáknak a megkonstruálása elsősorban a hatalom intézményeinek legitimálását szolgálta, de mint az a sajtórágalmazási perek elemzéséből kiderül, számos más funkcióval is bírtak. Elemzésünkkel közelebb juthatunk annak megértéséhez, hogyan válik rutinszerűvé egy „sajtóbotrány” keletkezése.

Sajtórágalmazási pereket – a botrányok közzététele miatt – nemcsak a szocialista bulvársajtónak tartott lapok szerzői, hanem a magát legkomolyabb lapként megjelenítő *Népszabadság* újságírói ellen is indítottak, nem kis számban. A levéltárban a Pesti Központi Kerületi Bíróság anyagából fennmaradt sajtórágalmazási és helyreigazítási perekben a *Népszabadság* részéről a vádlott leggyakrabban Szabó László, az 1965 decemberében indult Kékfény műsorvezetője volt. Nem véletlenül, hiszen a *Népszabadság*ban megjelenő cikkei – amelyek nem álltak távol a bulvárra jellemző botránykrónikáktól – rendszeresen közvetítettek a nyilvánosságnak olyan botrányokat, amelyek valószínűleg a helyi pletykák szintjén maradtak volna. Ezen cikkek egy részének „elbeszélésmódja” jóval közelebb állt a krimi narratívájához, tehát a „bulvár” és a „tisztet” sajtó határán helyezkedett el.

A krimi és a rendőrségi sajtó narratívája közti rokon vonásokat az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársai is érzékelték, akik azt javasolták: „A kétes értékű és kiszámíthatatlan hatású krimiket (gondoljunk a szadizmusra) lassanként csökkenteni kellene olyan műsorok beiktatásával, amilyen a Kékfény. Itt is van izgalom, ennek bemutatása azonban félreérthetetlen erkölcsi célokat szolgál.”⁵⁹ A behaviorista értelmezések, amelyek a látott erőszakot összekapcsolták a végrehajtott erőszakkal, az 1960-as években egyre gyakrabban hangzottak el az erőszakról szóló diskurzusokban. Például a Vas megyei fiatalok társadalmi beilleszkedési problémái kapcsán írta egy rendőrezredes: „A nemes céllal készült, a fiatalok nevelését egyébként helyesen befolyásoló *Tenkes kapitánya* című tv-film hatására az egyik termelőszövetkezetben a fiatalok ellopták a termelőszövetkezet lovait, mert »Tenkes kapitányá«-t akarták utánozni játékukban.”⁶⁰

⁵⁸ Stephen HILGARTNER–Charles L. BOSK: The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model. *American Journal of Sociology*, 1988/1. július. 53–78.

⁵⁹ MOL M-KS 288. f. MSZMP KB. Kulturális osztály. 36/1969/13. ó. e. 57.

⁶⁰ VINCZE Béla: Az ifjúság társadalmi beilleszkedésének problémái. *Belügyi Szemle*, 1965/4. 54–58.

A „tényfeltáró újságíró” nem az egyetlen, aki a detektívhez szeretne hasonlítani, még akkor is, ha botrányt kavar. Szabó László perbe fogott cikkeinek felépítésében közös, hogy egy helyi esetet botrányként ábrázol, majd – az elbeszélés szerint – nyomozásba kezd, „ki volt a tettes?” felkiáltással. Néha megfordul a nyomozás iránya, és éppen a pozitív, megkárosított – persze általa réges-rég ismert – szereplőt ábrázolja úgy, mint akinek személyét homály fedi.⁶¹ A tettes persze a cikk végére mindig kézre kerül, a szerző ellen indított pereket végigolvasva pedig az is kiderül, hogy a megírás kezdetén már ismerte őt, mivel a bűnügyeknél nem ritkán a rendőrségi nyomozati anyag feldolgozásaként született az írás.⁶² Rutinszerű volt ugyanis, hogy az újságírók a rendőrség által átadott nyomozati anyagból gyártottak „tényfeltáró újságcikket”, ami egyrészt biztosította az ügyben rágalmozás alóli felmentésüket, másrészt erre ösztönözte őket a Legfelsőbb Bíróság B. I. 249 / 1961. számú törvényességi határozata is: „...a bűnüldöző szervek leleplezik, felderítik: az elkövetők személyét és bűncselekményét – a felderített tények alapján és azokkal összhangban – a sajtó a nyilvánosság előtt pellengérré állítja.”⁶³

A tényfeltáró narratíva megköveteli, hogy az újságíró utánjárás után, lehetőleg füstös helyeken ismerjen meg egy ügyet, ne hivatali szobákban aktákból, „ismerősöktől” vagy egy szűk körben bemutatott dokumentumfilmből. Egy egykori minisztériumi főosztályvezető, akiből 1958-ban gyárigazgató lett, az elvált felesége stilizált elmondása szerint: „Odavett maga mellé egy fiatal nőt, az egész vállalat beszélt róla. Hiába, árt neki a funkció... Botrány botrányt ért, pártfegyelmi indult, tanácsolták a leváltását. [...] Gyorsan beadta a válópert, hogy ezzel mintegy bizonyítsa: ő szereti azt a nőt! Egy pillanatnyi kételyem sincs arról, hogy ezt karrierizmusból tette, féltette magát. [...] leváltották, de a pártfegyelmi je még nem fejeződött be. Igazgatóhelyettes lett egy másik vállalatnál. Aztán súlyos pártbüntetést kapott erkölcstelen élete miatt.” A cikk a válóperes vizzályban elhangzott, magánéleti ügyeket országos érvényű tanulsággá emeli azzal a lezárással, hogy „hírlík”: a volt férj új házasságában is túl sok az elmaradozás. Az újságíró utolsó mondataiban pedig a kommunista erkölcs védelmezőjévé és bírójává válik: „...ha ez a mostani pártszervezete is olyan határozott lesz a kommunista erkölcsök megítélésének dolgában, mint volt az előző, nem lehet pardon; a végső figyelmeztetés

⁶¹ Szabó László: Ki volt a feltaláló? *Népszabadság*, 1960. október 30. 10.

⁶² Lásd például BFL Pesti Központi Kerületi Bíróság (a továbbiakban PKKB) 22440/1968/587. d.

⁶³ BFL PKKB 21699/1969/601. d. – Ilyen cikk volt például a Szövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat osztályvezetője és társai ellen folytatott bűnügyben született cikk (*Népszabadság*, 1969. május 25.).

után most már a kizárás következik! Vagy talán az ilyen laza erkölcsű ember így is megérett már erre?”⁶⁴

A cikk úgy kezdődik, mint egy detektívtörténet: „Egy idősebb asszony-nyal ülök az eszpresszóban, nem volt hajlandó bejönni a szerkesztőségbe. Közel hajol, úgy beszél halkán, hogy a szomszéd asztaloknál se hallják.”

A cikkben névtelenül szereplő hűtlen férjre nemcsak a szereplők ismertek rá, hanem munkatársai is. Az egykori feleség ugyanis már korábban és széles körben terjesztette férjéről történeteit, nemcsak a munkahelyén, hanem a pártszervezetnél, a munkásörsegnél is, sőt, sikerült elmondania házassága történetét egy dokumentumfilmben, amelynek címe *Válás Budapesten* volt.⁶⁵ A cikkben névtelenül szereplő férj, akit mindezek miatt felismertek a munkatársai is, sajtó útján elkövetett rágalmazás miatt pert indított felesége és a hírlapíró ellen, mivel kerületi pártbizottsági határozattal és tanúkkal igazolni tudta, hogy csak „önvédelem miatt” indult pártfegyelmi ellene. Szavai szerint „volt feleségem berontott a vállalathoz, igazgatói szobámba rohant, és egy fontos értekezlet előtt, amelyre a vállalat vezető állású munkatársai gyülekeztek, feleségem megtámadott, letépte rólam a ruhát, összekarmolt, hozzám dobált különböző berendezési tárgyakat, és ekkor végső kétségbeesésemben és védekezésképp két pofont adtam, hogy lecsendesítem”.⁶⁶

Az újságíró a rágalmazási perben tagadta bűnösségét. Védekezésként előadta, hogy azért sem lehetett szó rágalmazásról, mert az esetet – név nélkül – társaságban hallotta. „Nem A.-né mondta el a cikk tartalmát, én nem találkoztam vele eszpresszóban, keret jellege volt ennek a jelenetnek, amely ilyen esetben megengedhető. [...] Nem tartottam szükségesnek, hogy utánajárjak az elmondott történetnek, mert nevet nem tudtam, sem munkahelyet, tehát nem is tudtam volna, hogy ki az a személy, aki után érdeklődnöm kell. Tehát cikkem első szakasza az csak általam kitalált. Erkölcsi mondanivalót akartam kibontani ebből a cikkből, azért adtam neki ezt a keretet” – vallotta a tárgyalás során. Könnyen elkép-

⁶⁴ SZABÓ László: Árt neki a tisztesség. *Népszabadság*, 1964. augusztus 30. 14.

⁶⁵ *Válás Budapesten*. 1964. Rendezte: Szemes Mariann. A feleség bontópere idején egy másik ügyben ülnökként volt jelen a bíróságon. Bírósági vallomása szerint ekkor kerestek a dokumentumfilmhez szereplőket: a „Válás Budapesten” című filmhez riportot készítettek. Olyan témáról kérdeztek, hogy a problémát megoldotta-e az, hogy első fokon a bíróság házasságunkat nem bontotta fel. Én erre azt mondtam, hogy nem. Arról is kérdeztek, hogy házasságom történetét mondjam el a kezdetétől, 1935-től az akkori napig. A bontóperi iratból kérdeztek engem. Nekem mondták később, hogy a filmbe bekerült ez a történet név nélkül, de a filmben az én arcom látszik, azonban én a filmet még nem láttam, ismétlem, hogy ezt hallomásból tudom.”

⁶⁶ BFL PPKB 20391/1965/499. d.

zelhető, hogy a hírlapíró a történetet olyantól hallotta, aki azt a dokumentumfilmben látta, de erre nincs empirikus bizonyíték. A detektívtörténet eszerint a narratíva szerint tanmese funkcióval bír. A védekezés, a periratok alapján, úgy tűnik, hatásos volt, mivel a sértett magánvádló elejtette a vádat. Persze a háttérben más okok is állhattak, ami a peranyagból nem derül ki.

A válóperek a pletykákból botrányokat teremtő újságok számára hálas témák voltak nemcsak tanmeseként, hanem szenzációként is. A válások száma már az 1950-es évek második felében is magas volt, s azért vált a hatvanas évek első felében „társadalmi problémává”, mert a hivatalos diskurzus azzá tette.⁶⁷ Szabó László is azzal indokolta cikkének születését a per során, hogy előtte már sokat foglalkoztak a kérdéssel a *Népszabadság* szerkesztőségében, és ő ehhez keresett anyagot.⁶⁸

A legszenzációsabb válóper 1963-ban a bírósággal „legszorosabban együttműködő” *Esti Hírlap*nak jutott. A *Legfelsőbb Bíróság érvénytelenítette egy hermafrodita házasságát* című cikk szerint „egy 55 éves, Pest környéki műszerész ellen felesége válópert indított. A tárgyaláson orvosszakértők és az Egészségügyi Tudományos Tanács véleménye alapján kiderült, hogy a férj hermafrodita, aki 45 éves koráig mint nő élt, azután engedéllyel férfitvá nyilvánították, majd megházasodott. Néhány év múlva elvált, de újabb házasságot kötött. Ez a második feleség kérte, hogy a bíróság a házasságot érvénytelenítse. Az Egészségügyi Tudományos Tanács szerint a férj genotípusában férfi jellegű, hermafrodita, tehát nincs mód a házasság érvénytelenítésére, csak felbontására. ...a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a felek közti házassági kötelék nemlétezőnek tekintendő. A határozat indoklása szerint házasság csak ellentétes nemű egyének között jöhet létre.”⁶⁹

A férj becsületsértés és hitelrontás miatt feljelentette a lapot. Bár nevét és lakcímét nem közölték, ennek ellenére felismerték, amire úgy jött rá, hogy „mikor a lapot olvasta a közönség, aki engem, mint budapesti la-

⁶⁷ Ennek a diskurzusnak a tudományos vetülete, hogy a Központi Statisztika Hivatal Népesedésszisztiikai Osztálya és Népeségtudományi Kutatócsoportja azt a feladatot kapta: az 1957-es és 1962-es bontóperrek anyagaiból gyűjtse össze a válások okait. Kutatásuk egyik triviálisnak is mondható eredménye az volt, hogy a leggyakoribb váloók „valamelyik házastfélnek mással történő szerelmi kapcsolata” (34,8%). *A válások okai*. KSH, Budapest, 1965. Illetve KLINGER András: A válások okaira vonatkozó vizsgálat főbb eredményei. *Demográfia*, 1965/1. 71–81.

⁶⁸ A *Válás Budapesten* című film sem feltétlenül azért jött létre, mert a dokumentumfilmek érdekklődése a magánélet felé fordult. BORI Erzsébet: The Hungarian Documentary. *Hungarian Quarterly*, 2003. tavasz. <http://www.hungarianquarterly.com/no169/11.html>

⁶⁹ *Esti Hírlap*, 1963. szeptember 23.

kost már 35 éve ismernek, szinte megrohamozták az üzletemet és kívülről csodásítottak, bámultak, és teljes illuminált állapotba hoztak az újságcikk miatt.” Ezek után személyesen megkereste azt az újságíró, aki az *Esti Hírlap*nál a bírósághoz be van osztva, hogy megkérdezze, hogyan szerzett tudomást a zárt tárgyaláson született ítéletről. Az újságíró „azt a választ adta, hogy ezt az ítéletet teljes szövegében a Bíróság küldte meg”. Mivel a feljelentést a magánvádló a sajtóközlemény megjelenését követő 30. napon túl terjesztette elő, ezért elkésett vele, így nem került sor tárgyalásra, ahol további részletek derülhetek volna ki a bíróság és a lap együttműködéséről.⁷⁰

A botrányt okozó cikkeknel fontos volt, hogy az olvasók azonosulni tudjanak az áldozatokkal. Emiatt az újságírók olyan „gaztetre” vadásztak, amely bárkivel megtörténhet, egyúttal valamelyik hivatalos diskurzusban megjelenő társadalmi problémává emelt jelenség mindennapi vetületeként is megjeleníthető. A kuruzslás és a jóslás elleni harc az irracionális túlvilághithez kapcsolódóan burkolt formában magában foglalta a különböző vallások elleni harcot is. A párttagság és a népi hiedelmek összeegyeztetése a mindennapi életben egyáltalán nem volt olyan konfliktusokkal teli, mint ahogy az a pártbizottsági jegyzőkönyvekben megjelenik.⁷¹ Ennek ellenére az az újságíró, aki a kuruzslás bármelyik fajtája elleni harcot „leleplező cikkben” ábrázolta, az olvasóknak, a pártnak vagy valamelyik tömegszervezetnek, és vezető szerkesztőjének is a kedvében járhatott. Ez a témakör lehetővé tette az olvasók számára az azonosulást a kuruzslás áldozataival is, így a szerző fontos társadalmi problémaként tudta ábrázolni az irracionális társadalmi gyakorlatokat. Népszerűen és pártszerűen.

Az irracionális népi hiedelmek urbanizált változata a horoszkóp, amely a bulvársajtó egyik fontos kellékévé vált. Az 1960-as „Kifulladásig” című francia film főszereplője is csak az alapján válogat az újságok között, hogy írnak-e az általa elkövetett gyilkosságról, illetve van-e bennük horoszkóp, „mert az elárulja a jövőt”.⁷² A magyarországi újságolvasók nem válogathattak ez alapján a lapok között ekkoriban, de elmehettek magánhoroszkóp-készítőhöz.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) hívta fel Szabó László figyelmét egy magánasztrológusra: Szabó álbajuszt ragasztott, és fel-

⁷⁰ BFL PKKB 23619/1963/472. d.

⁷¹ Erről Tóth Eszter Zsófia: Egyház, vallás, túlvilág és a párt munkásnok életút-elbeszéléseiben. In: PALASIK Mária–SÍPOS Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 320–334.

⁷² *Kifulladásig* (À Bout de Souffle – 1960). Rendezte: Jean-Luc Godard.

kereste őt a lakásán, hogy elkészíttesse horoszkópját. Ezért állítása szerint háromszáz forintot fizetett, ami 1962-ben nem csekély összeg volt: ennyiért már majdnem vehetett volna egy orkánkabátot is. A napokra lebontott horoszkóp néhány részlete és az asztrológusnál tett látogatás, „kerettörténettel kiszínezve” 1962. február 25-én jelent meg a *Népszabadságban*, de előtte a hírlapíró feljelentette a rendőrségen horoszkópjának elkészítőjét.

Az asztrológus azonban – sértve érezvén személyét és üzletét – rágalmazás miatt beperelte a szerzőt, arra hivatkozva, hogy az asztrológia tudomány. A per során kiderült, hogy az asztrológus nemcsak azért veszélyes a társadalomra, mert – a cikk szerint – „négyezer hiszékeny embert be tudott csapni”, hanem azért is, mert „a Horthy-hadseregben vezérkari ezredes volt”, ráadásul engedély nélkül buddhista papokat tanított a buddhista missziónál asztrológiára. A rendőrség 72 órára őrizetbe vette a magánvádló asztrológust, hogy a feljelentés nyomán kivizsgálja a „csalás büntettét”.

„Kommunista újságíró vagyok, s így a jelenségeket is igyekszem marxista szemlélettel megítélni, s jelen esetben úgy éreztem, hogy magánvádló tevékenysége ellen a mi társadalmunknak fel kell lépnie” – mondta a perbe fogott újságíró a tárgyalási jegyzőkönyv szerint. Készségesen elmagyarázta azt is, hogy az asztrológust a *Népszabadság* kérésére engedte ki a rendőrség 72 óra után az őrizetből, és „nem ügyészi utasításra kapta vissza magánvádló az iratait, hanem azért, mert a nyomozás lényegében befejeződött, s a tények rögzítést nyertek”. A rágalmazási pert a hírlapíró feljelentése miatt megkezdett büntetőeljárás jogerős befejezéséig a bíróság felfüggesztette. A sajtóper aktája itt lezárul, ami arra is következtetni enged, hogy a büntetőeljárás befejezése nem befolyásolta a per kimenetelét.⁷³

A botránycikkek megírásakor az újságíróknak a szereplők kiválasztásánál nemcsak azt kellett szem előtt tartaniuk, hogy az olvasó azonosulni tudjon az „áldozattal”, hanem azt is, hogy megtalálják azokat a „tetteseket”, akiket az olvasó hibáztathat azért, hogy nem a létező világok legjobbjában él. A kulák, a normacsáló, a szabotőr, és az ellenforradalmár után új, hitelesebbnek tűnő figurákra volt szükségük narratívájuk érvényességi körének kiterjesztéséhez. A párt és az állami vezetés felsőbb rétegének magánélete a botránycikkekhez még büntetőeljárás esetén is tabunak számított, még akkor is, ha a sajtó a politikai ellenfe-

⁷³ A cikk: A titkok titka! Elkészítettem a horoszkópomat! *Népszabadság*, 1962. február 25. 11. Az eljárás: BFL PKKB 21097/1962/450. d.

lekkel történő leszámolás egyik mérsékelt hatású eszköze lehetett.⁷⁴ A perbe fogott, botrányt okozó cikkek leleplezett „tettesei” többnyire a hatalom középszintű, helyi képviselői, a „kiskirályok” vagy a pszeudo-piaci elemeket alkalmazó gazdaságpolitika miatti úrgazdagok: a főmérnök, a járási vezető főorvos, a kórházi főorvos, a dúsgazdag ügyvéd, a nyugatra férjhez ment milliomosnő és fia, az aranyifjú kereskedelmi képviselő, vállalati osztályvezető.⁷⁵ Más eset, hogy olyan hétköznapi emberek váltak „tettesé”, akikről az olvasók úgy érezhették: közvetett módon őket is károsítják. Például miután a lakáshiány megjelenhetett társadalmi problémaként, felbukkantak a sajtóban a zsarnokoskodó főbérlok vagy az erőszakos háziurak,⁷⁶ illetve a lakásokat csalással megszerző „ügyeskedők”.⁷⁷ A beatzene ifjúsági problémává válása miatt az Illés-zenekar és a Tolcsvay-trió néhány tagja lett bűnbak a „pécsi kukarugdosásként” híressé vált ügyben.⁷⁸

A díszítő jelzők használata, a túlzás és a karikírozás eszközei szintén a mindennapos újságírói rutinhoz tartoztak, különösen a hangzatos, figyelfelkeltő címek adásánál.⁷⁹ A *zuglói dúvad* című cikk miatt helyreiga-

⁷⁴ Erre példa Péter György esete, aki 1936–1945 között kommunista tevékenysége miatt börtönben, majd koncentrációs táborban volt, 1948–1968 között pedig a KSH elnökéként dolgozott. Devizagazdálkodás szabályainak megsértése miatt 1968-ban büntetőeljárást indítottak ellene (érmegyjűteményét foglalták le), mégis a *Népszabadság* csak közleményben foglalkozott az ügygel. Az eljárás alatt börtönben bekövetkezett halálának, öngyilkosságának körülményei máig nem tisztázták. A piac gazdaságpolitikai „fetisizálása miatt” Friss István és Kádár János is bírálta. Részletesen: HUSZÁR Tibor (szerk.): *Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből. 1954–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 97–100.; 355–361.; 433–435.

⁷⁵ BFL PKKB 26557/1960/441. d.; 23706/1963/473. d.; 22350/1964/487. d.; 20520/1966/528. d.; 22440/1968/587. d.; 21699/1969/601. d.

⁷⁶ SZABÓ László: A háziúr. *Népszabadság*, 1963. december 1. BFL PKKB 20026/1964/476. d. A lakáshiány hatvanas évekbeli hivatalos diskurzusról és az arra adott tudományos reakcióról lásd ALBERT István: *A lakásgazdálkodás és lakáselosztás rendszere*. Hely és kiadó nélkül, 1965.; SZELÉNYI Iván–KONRÁD György: *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 136–143.; A diskurzus genezise: FORGÁCS Pál–CSEH-SZOMBATHY László–KERESZTURI Sándor: *A lakáskérdés*. Hely és kiadó nélkül, 1958. A hatvanas évekbeli lakáskérdés diskurzus lezárásának és összegzésének is tekinthető, hogy az MSZMP KB Titkársága 1968. június 17-i ülésén tárgyalta egy „A lakásépítés, lakáselosztás és lakásigénylés új rendszerének kidolgozására létrehozandó” bizottságról. (MOL M-KS 288. f. 7/304. ó. e.)

⁷⁷ SZABÓ László: Az átvett lakásosztály avagy egy fiatalember fondorlatai. *Népszabadság*, 1965. június 13.; BFL PKKB 22228/1965/509. d.

⁷⁸ *Népszabadság*, 1969. október 5. Az ügyben indított sajtórágalmazási per: BFL PKKB 22819/1969/605. d. KOLTAY Gábor: *Szörényi – Bródy. Az első 15 év*. Zeneműkiadó, Budapest, 1980. 161–168.; HORVÁTH Sándor: Sztrájkantyból huligántér. Egy morális pánik hatása a városi terek imázsára a hatvanas években. In: N. KOVÁCS Tímea–BÖHM Gábor–MESTER Tibor (szerk.): *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a város-kutatásban*. Kijarat Kiadó, Budapest, 2005. 165–180. 174.

⁷⁹ Lásd például BFL PKKB 3241/1969/331. d.; 21460/1963/463. d.

zítás közlésére kötelezték a *Magyar Ifjúságot*, amely – karikírozva az ügyet – eleget is tett kötelességének: „Sz. Sándor még arra is kérte szerkesztőségünket, hogy a reá alkalmazott »dúvad« kifejezést sértő volta miatt vonjuk vissza. A kifejezést természetesen mi átvitt értelemben használtuk, és a Sz. Sándor által elismert tények erre bennünket feljogosítanának most is. Mivel azonban Sz. Sándor a velünk való beszélgetésben hibáinak megértését tanúsította és megfogadta, hogy gyermekei neveléséhez előnyös családi körülményeket teremt, a »dúvad« kifejezést visszavonjuk.”⁸⁰ A szenzációs cím máskor lehetővé tette, hogy egy képes rövidhír például semmi másról ne szóljon, csak a cím megmagyarázásáról.⁸¹

A rutinszerű eljárások közé tartozott, hogy az újságírók a szerkesztőséghez beérkezett levelek között válogatva találtak témát.⁸² 1963. szeptember 22-i keltezéssel B. Ferenc nyugalmazott körzeti orvos levelet írt a *Népszabadság* szerkesztőségének. A levél szerint a járási főorvos őt nyugdíjazta, és állásába a főorvos fia került. A főorvos menyének létrehoztak egy új ápolónői állást, és hogy a fiú fizetése magasabb legyen, a nyugdíjazás miatt már korábban orvos nélküli szomszédos kisközségbe kinevezték helyettesnek. Ugyanebbe a kis faluba járt ki fizetésért hetente kétszer a szomszédos mezővárosból a főorvos felesége, ellátni az orvosírnoki teendőket, miután az itt nyugdíjazott körzeti orvos feleségét a főorvos felmentette, a levél szerint arra hivatkozva: „...hogyan képzeled, hogy az állam heti kétszeri elfoglaltságért majd fizet neki”. A levélíró azt is kifogásolta, hogy a járási főorvos magánpraxissal is foglalkozik, ami tilos lenne neki. A nyugalmazott körzeti orvos levelében a *Népszabadság* gyakorlatára hivatkozva harcol a nyilvános botrányért: „A *Népszabadság* küzd a helyi kiskirályok ellen, azonban van még kiskirály [...] kérem az ügy kivizsgálását és annak lehetővé tételét, hogy tovább dolgozhassam, mert én még tudok dolgozni és akarok is dolgozni. A munka nekem az életet jelenti.”⁸³

A családi kapcsolatok felhasználása az állások megszerzésénél – már azok részéről, akiknek volt hasznosítható családi kapcsolatuk – egészen mindennapos gyakorlatnak számított és számít manapság is, különösen

⁸⁰ *Magyar Ifjúság*, 1963. április 20.; BFL PKKB 21460/1963/463. d.

⁸¹ *Lola sztár akar lenni!* „Azaz, pontosabban: Lola Falana filmsztárnak készül! A huszonnyolc éves fekete lány ugyanis már sztár, méghozzá a Broadway egyik híres, több éve futó musicaljében [...] Lola most filmszerepben is bemutatkozik...” (*Magyar Ifjúság*, 1970. május 22. 9.)

⁸² Az olvasói levelekről egyes lapok szerkesztőségeinek rendszeresen összesítő jelentést kellett készíteniük. Lásd például Tájékoztató a Magyar Rendőr levelezési tapasztalatairól. MOL ORFK XIX-B-14. 70. d. 13-35/1/1969.

⁸³ BFL PKKB 23706/1963/473. d. 131–132.

az olyan szakmákban, ahol munkaerő-túlkínálat van. A „protekcioról” a szocialista kabarétréfákban is megengedett volt szólni, konkrét, nevesített esetekkel mégis igen ritkán találkozhatott az újságolvasó. Pedig ha az ügy nem érintett vezető állami vagy párttisztviselőt, akkor csak a bizonyítékok hiánya miatt nem kerülhetett a nyilvánosság elé, mivel a kontraszelekció a hivatalos diskurzusban szintén bírált jelenség volt. Az ügy kitergetéséhez szükség volt egy vidéki, tehát a fővárosi újságíróhoz képest kevés hatalommal bíró „kiskirályra”, egy ellenérdekelt tanúra, és egy olyan szakmára, amely amúgy is a viták keresztútjében állt.⁸⁴ A mindennapos ügyből azért válhatott botrány, mert a sajtó rutineljárási közé tartozott – a népszerűség és a pártpszerűség jegyében – a „kiskirályok leleplezése”. Az ő „bukásuk” csak ritkán sértette az országos hatalom képviselőit, a nyilvánosság előtti kipellengérezés megfelelő eszköz volt arra, hogy az olvasók úgy érezzék, a mindennapjaikat megkezesítő problémák okozói elnyerik büntetésüket. Az egészségügyi ellátás és ellátatlanság mindenkit érintett, ezért egy helyi ügyből országos botrányt lehetett kavarni.

Szabó László leutazott és beszélt néhány „illetékessel”, köztük a járási főorvossal, de a fiával nem. Októberben a levél tartalmát alapjaiban elfogadva megjelent a cikk *Családi részvénytársaság* címmel a *Népszabadságban*, amelyből *A papa kinevezi a fiát* részt tartotta beadványában legsértőbbnek a főorvos fia, aki pert indított az újságíró ellen becsületsértés és rágalmazás miatt.⁸⁵

A cikkel szemben a védekezés egyrészt arra alapozott, hogy a fiú kinevezését nem a járási főorvos (az apa), hanem annak helyettese írta alá, amit okmánnyal tudott bizonyítani. A védelem másrészt utalt arra az újságírói gyakorlatra, hogy a cikk „szinte a levél szövegének szó szerinti átvétele”, és az újságírónak más bizonyítéka nincs a sérelmezett kijelentések alátámasztására. „... nem is egyetlen ember előtt rágalmazott meg engem és sértett meg becsületemben, hanem emberek százezrei előtt, akik a *Népszabadságot*, s főleg annak vasárnapi számát (szerény véleményem szerint ez is súlyosbító körülmény!) olvassák, s nagyon is alkalmas volt a cikk arra, hogy egész körzetemben (sőt azon túl is, egész ismeretségi körömön belül) a belém, nemcsak mint emberbe, de különösen mint kezdő orvosba vetett hitet, közbizalmat megingassa [...a]

⁸⁴ Az orvosok szerepéről és az egészségügyről szóló diskurzus az orvosi rendtartásról szóló 1959. évi 8. törvényerejű rendelet után vált mérsékelten nyilvánossá. Ennek a vitának egyik alapidokumentuma: Előterjesztés az egészségügyi dolgozók bérrendezésére. Tervezet az orvosi rendtartásról szóló törvényerejű rendeletrre. MSZMP PB 1959. január 13. MOL M-KS 288. f. 5/112. ó. e.

⁸⁵ BFL PKKB 23706/1963/473. d. 53–54.

vádolt magatartása nemcsak körzetemben okozott nekem szinte helyrehozhatatlan kárt, hanem csaknem országszerte, minék illusztrálására legyen szabad elmondanom azt a reám nézve cseppet sem kellemes epizódot, hogy néhány héttel a cikk megjelenése után egy budapesti üzletben – tehát lakóhelyemtől és körzetemtől kb. 120 km-nyire vásárolt árucikk postán hazaküldését kértem, s mikor nevemet bemondtam, az eladó azonnal megkérdezte, hogy az [...a] dr., akiről a múltkoriban a *Népszabadság* cikket írt?”⁸⁶

A cikk nyomán az érintett község tanácsa a járási tanács végrehajtó bizottsági elnökének jelenlétében több falubelit kihallgatott, s a megyei orvoseitai bizottság ülést hívott össze. A behívott falubeliek elpanaszolták, hogy a nyugdíjazott körzeti orvossal nem voltak megelégedve (gyakran előfordult, hogy súlyosabb betegeket nem utalt be kórházba, vakbélgyulladást félrediagnosticsztizált, durva volt a betegekkel). Több esetben kihívták a járási főorvost, akinek ezért nem mindig kellett fizetni.⁸⁷ Az orvoseitai bizottság megállapította, hogy a nyugdíjazás a betegellátás érdekében indokolt volt, azonban a nyugdíjazás körülményei (értesítőlevél) „nélkülözték a szocialista humánusmot”. Kimondták, hogy a járási főorvos fegyelmi vétséget követett el, mert kinevezése után is ellátott magánbetegeket. Emiatt a járási tanácsnál szabálysértési eljárás indítottak ellene.⁸⁸ Az etikai bizottság tagjai szükségesnek találták, hogy a nyugdíjazott orvos tevékenységét is vizsgálják: a vizsgálat során kiderült, hogy az orvos jogosulatlanul követelt a helyi tsz-től ingyenes fuvar és terményt. Az ügy helyi elintézése a járási főorvosnak szolgáltatott részlegesen igazságot.

Ezzel szemben a Pesti Központi Kerületi Bíróság, bár első fokon figyelemztetésben részesítette az újságírót, „a cikk tényállásait lényegében valólnak fogadta el”. A figyelemztetés ellen azonban – amely a bűnügyi költségek megfizetésével járt volna – a terhelt fellebbezhetett. A Budapest Fővárosi Bíróság másodfokú bíróságként már hatályon kívül helyezte az elsőfokú végzést, arra hivatkozva, hogy az ügyben – mivel az hivatalos személy megsértését képezné – a vádat, mint magánvádlo, a sértett nem képviselheti. Vádnak csak az ügyész vádja alapján lehetne helye, az ügyészség azonban nem emelt vádat, így a bíróság ítéletet sem hozhat.⁸⁹ A bíróság mindkétszer a hírlapíró oldalán állt ki. A közfigye-

⁸⁶ Uo. 63.

⁸⁷ Uo. 147–154.

⁸⁸ Uo. 136–138.

⁸⁹ Uo. 10–11.; 25–27.

lemért és igazságtételért versengő nyugdíjazott körzeti orvos csak a közfigyelmet kapta meg, ami esetében balul sült el, mivel a tsz-szolgáltatások élvezetéért még el is marasztalta a helyi orvosetikai bizottság. A járási főorvosnak a helyi intézmények igazságot szolgáltatottak, a hírlapíró pedig az igazság bajnoka maradt a bírósági ítélet után is. A lap az ügy miatt jobban fogyott, mivel ismét „lelepleztek egy kiskirályt”.

*

A bulvársajtó a szocialista korszakban sem pusztán a szórakozási igény kielégítését szolgálta: tevékenysége, működési módja a botrányok révén olyan közösségi rítusként is értelmezhető, amely azt az érzetet keltette az emberekben, hogy a társadalmi folyamatokat átláthatják, befolyásolhatják. Másik fontos funkciója volt, hogy a „tisztos sajtó” képviselői időről időre elhatárolhatták magukat tőle (például a hatvanas évekbeli sztárkultusz-diskurzus révén), ezáltal definiálva saját szerepkörüket. A piaci megjelenést erősítő motívumok (sok fénykép, hétköznapi emberekől sztárok konstruálása, pletykák, botrányok) több szempontból is sértették a „tisztos sajtó” érdekeit. A hatvanas évek végétől nagyobb súlyt helyeztek a lapok gazdaságos működésére (vagyis eladhatóságára – például ennek köszönhető a *Népszabadság* vasárnapi melléklete és az abban megjelenő, eladhatóságot fokozó cikkek); ugyanakkor az egyes újságok népszerűsége növelte annak az esélyét, hogy a szerkesztőségek saját munkájuk fontosságát a fenntartóknak demonstrálják. A „tisztelre méltó sajtó” kétféleképpen reagált a kihívásra: felerősödött a sajtó szórakoztató funkcióját bíráló diskurzus (például a sztárkultusz vagy a szenzációhajhász írások bírálata); másfelől a magát tisztosként ábrázoló sajtóban is gyakoribbá váltak a lokális pletykákat országos botrányként ábrázoló írások, követve a szórakoztatásra törekvő sajtó krimire jellemző narratíváját. Ez a narratíva mindkét oldalon jól felhasználható volt a közönség megszerzésére. A krimi többnyire szórakoztatja az olvasókat, tehát népszerű elbeszélési forma. Ugyanakkor pártszerű, „szocialista tanmeseként” is elő lehet adni, mivel „a krimiben mindig a közösségen belüli morális határok érzelmekkel töltött áthágásáról van szó”.⁹⁰ A krimiszerű narratíva nem pusztán produkció, hanem propagandacélokra is felhasználható lehetőség a közönség befolyásolására. A morális tanulságokat úgy közli, hogy a közönség igényeit kiszolgálja az elbeszélés szintjén, s ezáltal sokkal hatékonyabb.

⁹⁰ Császai Lajos: *Tévéeország és morális pánik*. I. m. 120.

A krimihez hasonló felépítésű cikkek a bizonytalanságra és a szorongásra építenek, s a megoldás is csak átmeneti, ami erősíti a rend, közvetve az állami intézmények beavatkozása iránti vágyat. Erre azonban nem volt különösebben szükség, mivel azok a társadalmi csoportok, amelyek konfliktusainak bemutatására ezek a híradások építenek, amúgy is elkülönülnek egymástól. Ha a sajtó rendszeresen társadalmi problémaként ábrázol egy jelenséget, akkor a sajtó fogyasztói a hivatalos elvárásokat úgy fogják értelmezni, hogy az adott jelenséget problémaként kell kezelni. Ha az egymás közötti beszélgetésekben nem is (bár erre igen ritkán van forrás), a hivatalos kérdezők előtt feltétlenül.⁹¹ A szocialista bulvársajtó témaválasztása és problémateremtése emellett hozzájárult a mindennapi beszédtemák depolitizálásához is. A társadalmi rítus résztvevői tehát olyan teret hoznak létre, amelyben az egyes intézményeket reprezentáló „társadalmi problémák” szimultán módon versenghetnek a közfigyelemért, ezzel is alátámasztva a rítus szereplőinek fontosságát és a társadalom felügyeletének illúzióját, legyen szó a szórakoztatást és/vagy a „komoly hírek gyártását”⁹² vállaló sajtótermékről, a problémát generáló intézményről vagy magukról az olvasókról.